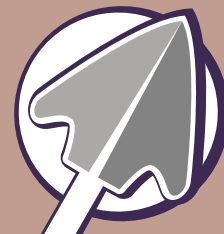

SPEERPUNT

ARCHEOLOGISCH NIEUWS OVER DE NOORDWEST VELUWE

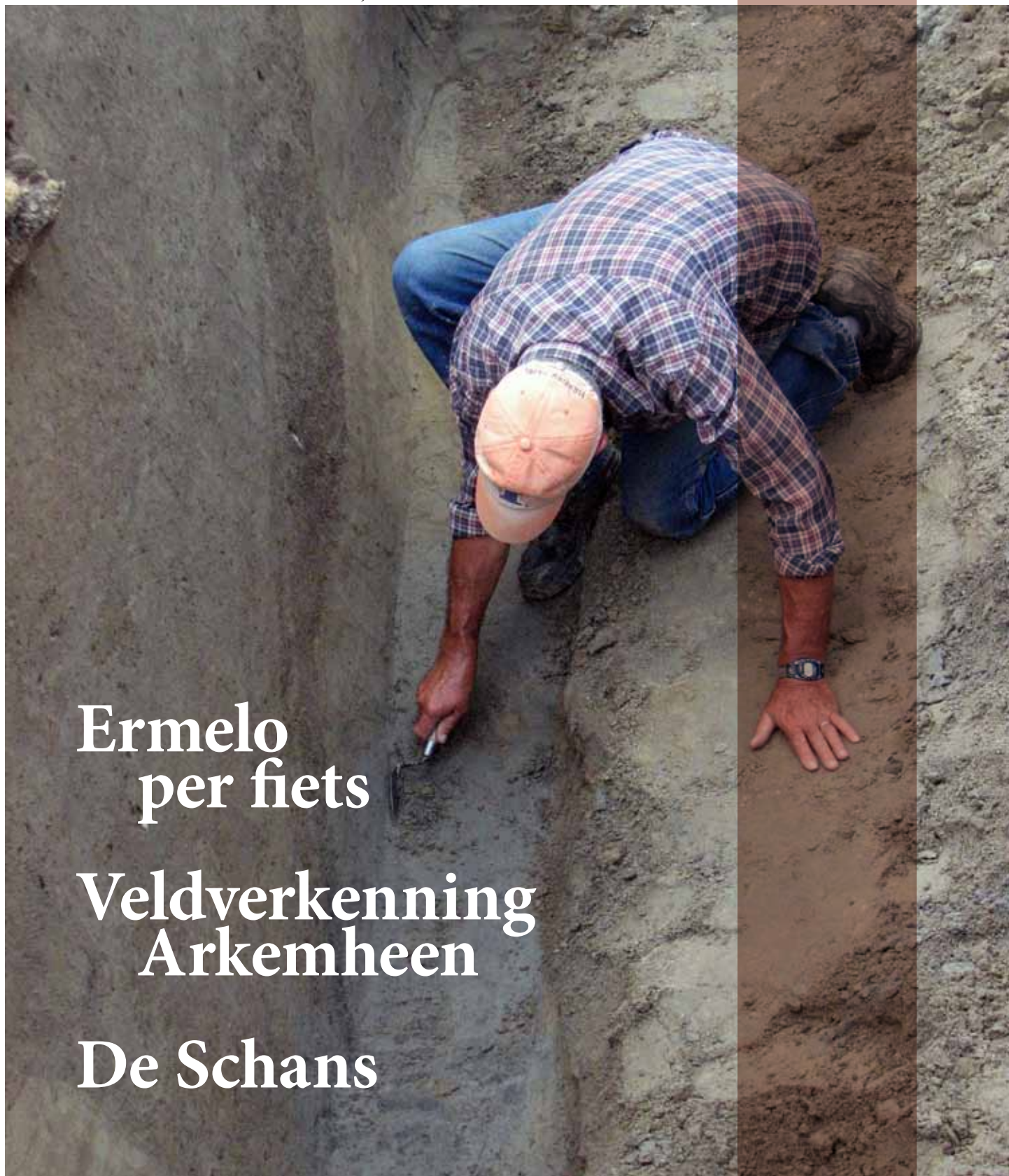

JAARGANG 4, NUMMER 1, DECEMBER 2013

Ermelo
per fiets

Veldverkenning
Arkemheen

De Schans

Voorwoord

Beste lezer,

Na enkele jaren niet te zijn verschenen, ligt hier de nieuwe Speerpunt voor u. In een nieuwe, prettig leesbare vormgeving zal deze eens per kwartaal in kleur als pdf verschijnen.

Heeft u liever de papieren versie (minimale donatie 15 euro per jaar) in plaats van de digitale versie (minimale donatie 10 euro per jaar), dan kunt u dat aangeven bij ons secretariaat (secretaris@archeologie-noordwest-veluwe.nl).

Met deze uitgave maken we een nieuwe en frisse doorstart. Het bestuur is inmiddels weer behoorlijk op sterkte en we hebben weer een eindredacteur voor Speerpunt. Hierbij past ook een actuele website (www.archeologie-noordwest-veluwe.nl). Het doel van de site is om inwoners en bezoekers van de Noordwest Veluwe te informeren over de regionale archeologie. Wist u bijvoorbeeld dat er talrijke fietsroutes langs archeologische monumenten gaan? En in welke musea u archeologische vondsten kunt zien? En hoe u actief mee kunt doen? U vindt het op de site!

Heeft u suggesties of leuke foto's? Wij houden ons aanbevolen. Mail uw tekst of foto's naar: webredactie@archeologie-noordwest-veluwe.nl. Samen gaan we er voor!

P.S. Alle Speerpunt-uitgaven staan ook op onze website www.archeologie-noordwest-veluwe.nl in een afgeschermd gedeelte alleen voor donateurs.

NIEUW Het nieuwe uiterlijk en de redactie worden verzorgd door Ton van der Gaag. Een grafisch vormgever met een eigen bureau: **gewoonton | verrassend heldere reclame**. 'Ik loop graag met de hond over de hei en door de bossen. Daar raakte ik geïnteresseerd in onder andere de grafheuvels die ik daar tegenkwam. Waar komen die vandaan, wat zijn het precies? Mijn interesse kan ik nu gebruiken voor de redactie van Speerpunt, zodat het een uitgave is die inspirerend is voor de lezers.'

Fotoverantwoording; voorpagina: Mississippi River Bridge project van Illinois Archeology; achterpagina: stock.xchange

Colofon

Speerpunt is een uitgave van Stichting Archeologie Noordwest Veluwe en verschijnt 4 x per jaar

Redactie: Ton van der Gaag

Adres: Schaffelaarhout 7

3845 EE Harderwijk

redactie@archeologie-noordwest-veluwe.nl

www.archeologie-noordwest-veluwe.nl

Giro: 4313077 t.n.v. SANV te Harderwijk

ISSN 1566-6395

Landschappenfietsroute door de gemeente Ermelo

door Henk Stuurman

Ermelo kent vele landschappen: langs de voormalige kust liggen de lage graslanden, en diep in de Veluwe de oude bossen. Daarom ook is Ermelo een van de rijkste archeologische gemeentes, waarin alle periodes rijk vertegenwoordigd zijn. Gaat u maar eens in de Oudheidkamer kijken.

In 2001 verscheen deze routebeschrijving voor het eerst, met een omvang van 28 pagina's. In 2009 verscheen een herziene uitgave, nu grotendeels in kleur, met 58 pagina's. Toegevoegd is een flinke hoeveelheid achtergrondinformatie. De route is in het noordwestelijk deel licht gewijzigd en aangepast aan de veranderende situatie. De route is zeer gevarieerd: door een stukje dorp, door het vlakke landschap langs de het Wolderwijd, door bos en heide aan de oostkant. Totaal is de route nu ruim 35 km lang. Daarom begint de achtergrondinformatie met een beschrijving van het ontstaan van deze landschappen. Geologische processen,

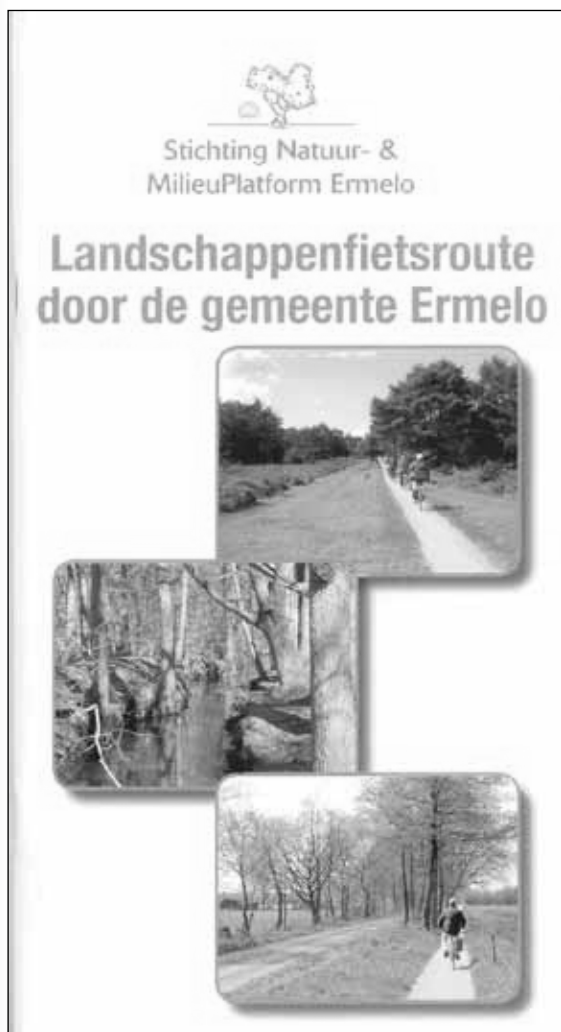
ingrepen van de mens, en menselijke bewoning. Omdat Ermelo zeer rijk is aan archeologische vindplaatsen, is het onvermijdelijk dat de route ook langs deze archeologisch interessante plaatsen voert, zij het dat een deel daarvan natuurlijk niet zichtbaar is. Het boekje geeft vooral aandacht aan het dorp Ermelo vanaf de middeleeuwen. De inleiding sluit af met de landschappelijke indeling in de randmeerzone, de boszone en de agrarische enclave. Vooral gezien met „natuur“ogen.

Dan de route zelf. Wat is er te zien als archeologisch interessant? Bij Drie (punt 15) zijn ooit raatakkertjes uit misschien de Bronstijd gevonden. Grafheuvels zijn er natuurlijk ook (na punt 18), en je komt over oude middeleeuwse en mogelijk nog oudere wegen, die over de Veluwe liepen. Verderop (na punt 20) kom je over de Groevenbeekse heide waar je ook grafheuvels van de Trechterbekercultuur kunt vinden.

Aan het eind staat nog een verklarende woordenlijst. Archeologie: Grafheuvel, echter zonder datering (in de regel vanaf de nieuwe steentijd tot aan de IJzertijd), Raatakker, beter bekend als Celtic field (2800-2000 jaar geleden), Urneveld, ook zonder datering (3100-2000 jaar geleden). Trechterbekercultuur ontbreekt (5400-4900 jaar geleden).

Het boekje is o.a. te koop bij de Stichting Natuur- en MilieuPlatform in Ermelo, die ook het boekje hebben uitgegeven.

Er zijn nog meer fietsroutes langs archeologische monumenten. Meer informatie hierover staat op onze site (www.archeologie-noordwest-veluwe.nl).

Veldverkenning Arkemheen te Putten

door Marcel Vos en Els Schipper-Friso

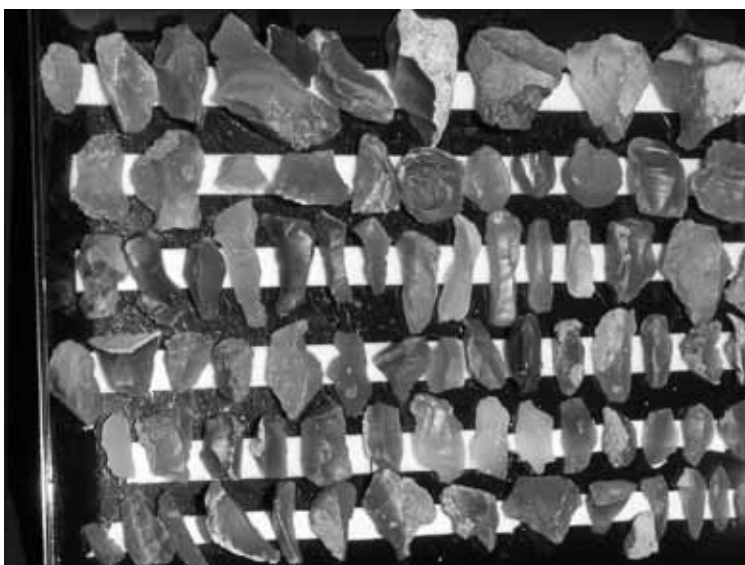
Een veldverkenning die gedaan wordt door een archeoloog of meestal door een amateur archeoloog is simpel uit te leggen. Het gaat om het speuren naar oude artefacten. (door de mens bewerkte, gemaakte (gebruiks)voorwerpen) Verscheidene malen gaat men naar dezelfde plek, b.v. een akker* waar scherven, metalen voorwerpen, vuursteen e.d. te vinden zijn. Dit wordt dan verzameld. Wordt er veel gevonden op één dezelfde plek, dan kan er sprake zijn van een nederzetting. Wil men zekerheid hebben dan zullen er proefboringen gedaan moeten worden.

In Oktober 2001 zijn Marcel Vos en Els Schipper aan een veldverkenning begonnen en zijn er de eerste artefacten gevonden; aardewerkscherven 13e tot 16e eeuw na Chr.(vooral steengoed o.a. Jacobakanfragmenten), drietal munten en een bronzen knoop.

Metalenvoorwerpen worden meestal met de metaaldetector gevonden maar deze keer werd er een koperen ¼ stuberstuk (1784) uit Duitsland, met het blote oog gevonden. De twee andere koperen munten waren erg onduidelijk maar net leesbaar. Het gaat om een 18e eeuwse duit uit Gelderland en een kleinere 17e eeuwse munt van Transisvlania (Overijssel). De knoop met bloemmotief wordt gedateerd op 1575-1625.

Ook zijn er op de akker veel vuurstenen artefacten aangetroffen (afb.1), deze stammen uit de periode van het jong- Mesolithicum. (8000-5000 v. Chr.)

Het zijn veelal kleine werktuigjes zoals klingen die kleiner zijn dan 2,5 cm. (afb.2). Deze klingen werden meestal gebruikt als mesjes. Niet alleen de klingen maar ook de kernstukken zijn aangetroffen, dit is het binnenste overblijfsel van de vuurstenenknol of brok waar de klingen van afgeslagen zijn.(afslag) Op deze kernen vind je dan ook de negatieven van de klingen.

afbeelding 1: vuurstenen artefacten

* Een akker bevat vaak artefacten uit vele perioden, omdat vroeger stadsafval over de akkers werd uitgestrooid. Geconcentreerde artefacten kunnen aangeven dat er b.v. bewoning heeft plaats gevonden.

afbeelding 2: klingen

GEEN COMPLEET BEELD Op deze akker zou je denken dat de klingen ter plaatse geslagen zijn, daarom hopen we een kling te vinden die zou aansluiten op één van de kernstukken.

Verder is er ook een schaafje gevonden waarop de negatieven van de klingen te zien zijn. Dat het een plek is waar vuursteen zou zijn bewerkt wordt nog aannemelijker doordat er ook verbrand vuursteen is gevonden. Dit vuursteen werd verhit zodat het ging “harden” waardoor het beter te bewerken zou zijn. Dit moest wel op de juiste temperatuur gebeuren, zoniet dan werd het vuursteen wit of soms rood met kleine zwarte barstjes en onbruikbaar. Ook zijn er veel bewerkte afslagen en afvalstukjes en twee kleine spitsen (microlithen) gevonden. De vuurstenen voorwerpjes die we vonden maakten vaak deel uit van een groter gebruiksvoorwerp.

We zullen jammer genoeg geen compleet beeld krijgen van wat voor gebruiksvoorwerpen de bewoners hadden, want de gebruiksvoorwerpen van been, hout en gewei zijn hoofdzakelijk vergaan.

We zullen verder onderzoek doen op deze plek om er zeker van te zijn dat hier een Mesolithisch centrum is geweest en of er een verband bestaat met andere vindplaatsen in de omgeving uit deze periode.

ACHTERSTE DEEL AKKER ANDERS? Later zijn we weer gaan zoeken. Het stroomde die dag van de regen, maar dat kon ons er niet van weerhouden te gaan. Terwijl het water in onze laarzen het eelt van de voeten weekte en de druppels van onze neuzen vielen, zochten we de akker af (je moet wat overhebben voor je hobby). Toch had die regen ook zo z'n voordelen; het natte vuursteen glinsterde als glas in de zand- kleigrond zodat het snel te herkennen was. Het leek wel of iemand ze zo voor ons neer gestrooid had want we vonden in deze twee dagen maar liefst 150 vuurstenen “gebruiksvoorwerpen”, (63 stuks in oktober 2001). Hoofdzakelijk waren het artefacten uit de middensteentijd (Mesolithicum).

Deze keer namen we het achterste deel van de akker onder de loep. Opvallend was dat we op één plek voornamelijk honing, tot oranje kleurig vuursteen vonden. Ook waren deze gebruiksvoorwerpen wat groter van formaat, dit zou kunnen duiden op een andere periode uit het Mesolithicum. Ooit werd honingkleurig vuursteen geëxporteerd uit Frankrijk. Indien

---

we hier wat meer over willen weten, zullen we eens wat vaker in onze tijdschriften en boeken moeten graven in plaats van in de grond. Ook het RCE (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) zullen we hier over raadplegen. De vondsten uit deze periode bestaan net als in oktober uit klingen, schaaftjes, schrabbers, restkernen en verbrand vuursteen. De gevonden klingen behoren vooral tot de afgeknotte klingen en een klein aantal tot kerfklingen. Wat tot nu toe opvalt is dat we geen honingkleurige spitsen tegen gekomen zijn, zouden we in ons vervolg onderzoek ook geen spitsen meer vinden is het goed mogelijk dat dit vuursteen voor huishoudelijk gebruik is geweest. Omdat het vuursteen en verbrand vuursteen op twee verschillende gecentreerde plaatsen op de akker te vinden was, zou je de conclusie kunnen trekken dat hier voor kortere periodes in het Mesolithicum, mensen hebben gewoond. (en hier niet zo als wel eens beweerd wordt dat dit vuursteen meegesleept is d.m.v beken die het landschap doorsneden.)

BUKKEN Tijdens onze zoektocht naar vuursteen bukten we ons natuurlijk ook om de vele scherven op te rapen. Deze scherven kwamen uit verschillende periodes; van 1000 na Chr. tot scherven van potten die wij zelf nog in de vensterbank hebben staan. Ook een stuk van een Baderdorf kruik met radstempelversiering uit de Karolingische tijd (8e- 9e eeuw) behoorde tot “onze scherven”. Dit is niet het enige wat gevonden is uit deze tijd. Bij eerdere opgravingen in deze omgeving (Arler) is een Pseudo-munt Fibula (mantelspeld) gevonden. Deze is te bezichtigen in Het museum “De Tien Malen”.

VERRASSEDE DINGEN Het leuke van deze zoektocht is dat je steeds gemotiveerder raakt als je verrassende dingen tegenkomt, zoals deze keer een bijzondere kraal (afb.3). De kraal is van zwart glas en met witte lijnen versierd. Uit welke tijd deze kraal komt weten we

nog niet precies, misschien uit de Middeleeuwen, maar het kan ook Karolingisch zijn.

afbeelding 3: kraal van zwart glas met witte lijnen

Toen de regen even opgehouden was besloten we “onze vriend” de metaaldetector nog een hand te geven. Maar omdat deze nog in de auto lag, glibberden we met onze jaszakken vol “schatten”, de akker af. Deze was behoorlijk nat en modderig geworden, nog even een slotje over (nou dat ‘even’ dat duurde wel even!). Onze broeken zagen aan de achterkant alles behalve schoon.

Buiten de akker vond onze “metalen vriend” nog drie bronzen nagels

(±1500 na Chr.) met zeer grote kop. Omdat we deze buiten de akker vonden kan het zijn dat hier in de buurt een stenen gebouw heeft gestaan.

Kledernat en koud besloten we eindelijk naar huis te gaan. Op een ander tijdstip zullen we onze “schatten” beter bekijken, want het echte werk begint dan pas!

De Schans te Appel

---

door Ernst Steinmeier

De ontdekking en de geschiedenis van dit nieuwe archeologisch monument is uitvoerig beschreven door de Nijkerkse leraar Leendert de Boer in zijn boek Landschapsjuwelen (Nijkerk, Putten en Voorthuizen), uitgegeven 2011, hoofdstuk 7.

Hij denkt aan een verband met de Graven van Hamaland, met name aan Graaf Wichman. Inderdaad was de Grafelijke familie van Hamaland een van de grootste grondheren in onze omgeving, maar de aangegeven stichtings datum van de kerk te Putten als in 996 is niet juist. De kerken van Putten en Ermelo zijn veel ouder en behoren tot de oudste kerken op dit deel van de Veluwe.

Een van de eerste predikers die in onze streken het Christendom met succes verkondigde was bisschop Liudger van Munster. Hij was van Friese afkomst, geboren 742 te Werinon aan de Utrechtse Vecht en overleden in 809. Hij had kort voor 800 een klooster gesticht te Werden aan de Roer, dat veel schenkingen ontving van welgestelde Veluwenaren, o.a. in 855 van een zekere Folckerus, daaronder worden ook genoemd een aantal boerderijen in Putten en omgeving.

Wanneer in Putten de eerste kerk is gebouwd is niet nauwkeurig bekend, maar wel weten wij dat een toen malige Graaf van Hamaland uit het geslacht van de Brunharingen de eerste kerk heeft laten bouwen en het geheel zelf bekostigde.

Een dergelijke schenking was voor de Bisschop van Utrecht een reden om de schenker het recht te verlenen om naar eigen keuze een Pastoor voor zo'n parochie voor te dragen. Dit recht bleef van kracht, ook na het overlijden van de schenker, voor zijn erfgenamen.

Zo heeft Bisschop Meinwerk van Paderborn, de kleinzoon van Graaf Wichman van Hamaland, dit recht overgedragen aan het door hem omstreeks 1020 gebouwde klooster Abdinckhof te Paderborn.

Graaf Wichman heeft zelf in 963 voor zijn dochter Liudgard een Vrouwenstift op de Elterberg gesticht en voor de bouw en het onderhoud daarvan een groot aantal boerderijen in onze streken uit zijn persoonlijk bezit aan dit Stift geschonken, waaronder enkele tientallen in onze naaste omgeving o.a. in Putten, Voorthuizen en Nijkerk.

Deze boerderijen en hun horige bewerkers werden tot dan toe bestuurd door een reeds bestaande rentmeestershof van de graven van Hamaland in onze omgeving b.v. mogelijk in de Appeler Schans, die in het centrum van zijn bezit in onze regio lag.

Bij de officiële overdracht van deze hoeven in 967 verviel het bestuur ervan dus aan Elten en zodoende moest Elten een nieuwe eigen hof voor hun beheerder stichten. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Elten voor deze nieuwe functie een van haar reeds bestaande hoeven in deze omgeving bestemde en dat werd toen de nabijgelegen hoeve de KEMNA te Appel.

Voor de overige niet Eltense hoeven in onze regio zou de Appeler Schans dan als hof kunnen blijven fungeren. Maar nadat Bisschop Meinwerk omstreeks 1020 te Paderborn het klooster Abdinckhof stichtte en het ook een belangrijk deel schonk van zijn hoeven in onze omgeving, moest hier ook een nieuwe Abdinckhof rentmeester geplaatst worden. Vanwege de bijzondere relatie die de familie met de door haar gebouwde kerk te Putten had, besloot Meinwerk zijn rentmeester een plaats te geven naast de Puttense kerk.

Zo'n klooster rentmeester heette in het latijn Cellarius, vertaald Keldermeester, en zodoende werd het huis waarin hij in Putten zijn werk deed bij ons de Kelnarij genoemd.

Na de verplaatsing van alle beheerswerkzaamheden van de Appeler Schans, eerst naar de Kemna te Appel en later naar de Kelnarij te Putten, bleven er nauwelijks meer activiteiten in de Schans over en restten er alleen nog enkele ambachtelijke bezigheden.

... meer in het volgende nummer

Archeologische websites?

---

door de redactie

Er zijn ondertussen heel wat archeologische pagina's op het wereldwijde web te vinden. Daaronder zijn er ook flink wat die over de Nederlandse archeologie gaan. Nu onze serie van interviews met de Noordwest Veluwe wethouders ten einde is – de ontwikkelingen blijven we echter kritisch volgen – , lijkt het ons interessant voor de lezers om te weten wat er op welke pagina's te vinden is.

Vandaar deze oproep: Wie van de lezers zou er voor elk nummer, dus vier keer per jaar, een website willen bespreken? Het is niet veel werk, maar wel leuk en leerzaam, dus meldt u zich even op het bekende e-mail adres webredactie@archeologie-noordwest-veluwe.nl.

Kort nieuws

Cultuurhistorische App

Op 7 maart 2013 is een cultuurhistorisch app gelanceerd met enkele monumenten en zichtbare archeologische vondsten in Harderwijk. Dit is het resultaat van een maatschappelijke stage van een drietal leerlingen. De app maakt deel uit van de bestaande app Beleef Harderwijk, die ook via de gelijkwebsite bereikbaar is. De SANV maakte deel uit van de begeleiding.

Oosterpoort Elburg teruggevonden

In september 2011 zijn bij werkzaamheden in de Jufferenstraat in Elburg resten van de Oosterpoort aangetroffen door leden van de historische vereniging olv de regioarcheoloog. Bovendien vonden ze de resten van de brug over de grachten terug.

Zie: Westerheem jrg 62 (2013), pag 142-152
